Mijn vader en ik

Maarten Doorman

2025 Prometheus Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

© 2025 Maarten Doorman
Omslagontwerp Tessa van der Waals
Omslagbeeld Leo Divendal
Foto auteur Jeannette Huisman
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 6047 0

1

Je zag geen hemel

Elle dit qu'il n'est jamais très loin

(Stromae, 'Papaoutai')

1

Het was heet, je kon niet met blote voeten over het asfalt van de parkeerplaats. Enkele strandgangers hadden karton tegen hun autobanden gezet zodat die het niet zouden begeven in de brandende zon. Ook mijn vader had stukken karton om zijn banden te beschermen. Hij ging er liever goed voorbereid op uit en had een hele stapel wegenkaarten in de auto.

Voorin lagen verder reservelampjes, een sleepkabel met een oranje vlag eraan en een fles water met een ruwe spons om vogelpoep, geplette insecten of andere troep van de voorruit te verwijderen. Glasreiniger in plastic sprayflacons had je denk ik nog niet of hij was er te zuinig voor. Poetskatoen. Kauwgom voor als hij onderweg in slaap dreigde te vallen.

Toen we terugkwamen van zee, van het in elkaar gezakte zandkasteel, de vaag naar kokos ruikende zonnebrandolie, het groen-wit gestreepte windscherm, het lauwe pierenbadje, de zachte deining en de gloeiend hete chocolademelk die mijn moeder bij uiteenlopende gelegenheden onontbeerlijk achtte, bleek zijn voorzorg minder overdreven dan het achteraf lijkt.

Want de linkerachterband van onze Volkswagen Kever was plat, al hoefde dat natuurlijk niet aan de hitte te liggen. Lekke banden onttrekken zich vaak aan het simpele

schema van oorzaak en gevolg. Gelukkig hadden we een reservewiel.

Hoewel mijn vader een knutselaar was, met een gereedschapskist en een werkbank met bankschroef thuis, miste hij de kracht, de robuustheid en de durf om de auto op de krik te zetten en het wiel te verwisselen. Of misschien deed hij het wel maar wekte zijn weinig doortastende optreden de hulpvaardigheid op van een man uit de auto tegenover ons. Met groot gemak zette die het reservewiel erop terwijl mijn vader hem de handel van de krik overhandigde of de bouten vasthield in zijn magere, bruine hand.

Toen we met onze plakkerige benen tegen elkaar in de auto zaten zei mijn moeder tegen mijn vader: Er zijn ook heel aardige Duitsers. Ja, beaamde mijn vader, er zijn altijd behulpzame mensen, overal. Kennelijk, zo concludeerde de jeugd op de achterbank, is de hulpvaardigheid van een Duitser niet zo vanzelfsprekend, al waren we te jong om die gevolgtrekking zo helder onder woorden te brengen. Laat staan dat het ons was opgevallen hoe goed mijn vaders Duits was.

Ik ga door wat foto's uit die tijd en zie hem op een daarvan aan de kust naast mijn moeder lopen, tenger naast haar robuuste verschijning, redelijk ontspannen, stropdas, zwart achterovergekamd haar en een ouderwetse bril met donker montuur. Over zijn rechterarm ligt een regenjas. Als ik inzoom ontdek ik dat zijn linkerhand zich balt tot een vuist.

Zijn wat ongemakkelijke houding bij het wisselen van de lekke band lag geloof ik niet aan de hoge temperaturen. Hij hield namelijk van warmte, zijn getaande huid was

goed bestand tegen de zon, hij was in de tropen opgegroeid. Ik vermoed dat in hem altijd een onbestemd verlangen naar die warmte aanwezig was, maar wat wisten wij ervan? Mijn vader liet er nooit iets over los. Hij werd op Java geboren, hij had er tot zijn dertiende gewoond, tot de leeftijd waarop hij onderwijs moest gaan volgen in de beschaafde cultuur van het Europese vasteland. Wie was hij eigenlijk, wat had hij meegemaakt?

Een banaan noemde hij soms een pisang, in een bijzin zat een keer een tjiftjaf op de muur, ooit reed er een auto de bergen in waar het zo heerlijk koel was, en hoogstzelden viel dan ook nog wel eens het woord 'bediende', een raadselachtig woord, bedacht ik wijsneuzig, omdat de bediende bedient en niet bediend wordt; juist wie hij dient zou de bediende moeten heten. Hoe dan ook, de tropen bleven diep in mijn vaders gemoedsleven verscholen, dat hij met niemand deelde en waarschijnlijk ook nauwelijks met zichzelf.

Wanneer mijn grootvader op zondagavond kwam eten hoorden we wel eens woorden als 'campagne', want hij was eerste machinist op een suikerrietplantage geweest, of 'klamboe', 'soos' of 'inlanders' en in lagere frequentie keerde een handvol als mop verklede zinnen over het jappenkamp terug, steeds dezelfde, door mijn ouders en twee broers met een beleefde grijns aangehoord. Over een kampbewaker met een gouden tand zeiden ze: 'De ochtendstond heeft goud in de mond.' En als je in de pikdonkere nacht van de wc terugkwam, moest je 'verdomd goed' de knopen tellen in een eindeloos langs de britsen gespannen touw om niet bij iemand anders in bed terecht te komen. Hij vond het enorm grappig.

De onooglijke kris aan de muur van mijn grootouders' bovenwoning was naar hun zeggen gedoopt in een dodelijk gif en kwam nooit uit de glimmend houten schede, alsof daar een vloek op rustte. De tropen bleven een raadsel, zoiets als de put in onze voortuin waarvan mij nooit helemaal duidelijk is geworden of die nu nog een functie had of niet. Vragen gleden af van nietszeggende antwoorden en meer nieuwsgierigheid stuitte op schouderophalen. Het was ver weg. Het was voorbij.

Wat wisten wij van die exotische warme streken op aarde, van de mensen die er woonden? Mijn ouders plantten hoogstens met het voorlezen van boekjes als die over het zwarte jongetje Sambo een paar twijfelachtige stereotypen in onze onbeschreven kinderziel, vanuit hun goedbedoelde overtuiging dat wij allemaal Kinderen van één Vader waren. Een liedjesalbum met die titel stond op de piano en Sambo hoorde daar zeker bij, bij die kinderen van één vader.

Er waren natuurlijk bananen, pinda's, ananas en toen een keer een kokosnoot het huis in kwam, wist mijn vader er verrassend goed weg mee. Hij sloeg met een grote spijker twee gaatjes in de harige bast om de waterige melk eruit te laten lopen en zaagde hem vervolgens geroutineerd doormidden. Het witte vruchtvlees was hard en droog en had weinig smaak.

In die jaren reisde ik wel met Kuifje door Afrika en rook ik als scholier in een tropische kas eens de vochtige warmte van de tropen: weeë rotting, zoete schimmel. Daarna volgde op school de literatuur met *Oeroeg* en *De eilanden* en vervolgens berichten uit de krant en beelden van de tv,

films, het nieuws uit Vietnam en Cambodja. We aten een enkele keer bij de chinees, mijn vader noemde de pinda's er plotseling katjangs en we beseften dat dit iets met het voormalige Indië te maken moest hebben, en met zijn jeugd. Ten slotte plakte een generatie later, toen ik zelf vader was geworden, onze Surinaamse oppas Mayra met speeksel een stukje papier op het voorhoofd van mijn zoon tegen de hoofdpijn. Het hielp.

Mayra's roti was ongeëvenaard en we kwamen met de kinderen op haar verjaardag bij haar moeder thuis, het was een warm en vrolijk feest. Maar zij stopte van het ene op het andere moment, ze verdween in één keer achter een onzichtbare muur en liet een even ongrijpbare als pijnlijke leegte achter. Na bellen met haar moeder, die niets mocht zeggen, kregen we het vermoeden dat ze van iemand hield die niet wilde dat ze bij ons werkte. We waren verdrietig en wisten niets.

Altijd bleven de tropen ver weg, nooit kwam ik er tijdens mijn latere leven, in die lege plek van mijn vaders jeugd. Het trok mij niet, misschien kopieerde ik zonder het te merken zijn gereserveerdheid. Het kan zijn dat de onbereikbaarheid van de tropen bij mijn vader reeds was ontstaan nadat hij naar Nederland werd gestuurd, vast een gevolg van wat ik nu begin te herkennen als seksuele politiek, gevoed door angst voor rasvermenging, voor 'verinlandsing'. Of waren er werkelijk geen goede scholen in dat Indië van hem en waarom dan niet.

Hij werd uiteindelijk aardrijkskundeleraar en vertelde met liefde aan zijn leerlingen over vele landen op aarde. Mijn vader maakte met behulp van een zelf in elkaar ge-

knutselde stellage dia's van verstilde, glanzende foto's uit het toen prestigieus ogende tijdschrift *National Geographic*. In mij leeft ergens de verdenking dat zijn onderwijs zich beperkte tot landen boven de Kreeftskeerkring, een deel van de aarde waar zich meer dan genoeg interessante streken en boeiende groepen mensen bevonden om les over te geven.

Of vergis ik mij en kwamen de tropen in zijn klas wel degelijk voorbij? Zat er ook een dia bij van zeg de visvangst in het Victoriameer of rijstbouw op Java? Zou hij van die voor ons verborgen gebieden misschien wel iets met zijn leerlingen delen, was hij iemand anders op school?

2

Toen begonnen mijn eigen kinderen over de wereld te reizen. Op een dag kwam het voorstel om in de kerstvakantie met het gezin naar Afrika te gaan, maar een paar uur vliegen, mooi weer, avontuur, weer eens iets anders. Ze zagen hun vader spartelen, want ik wilde niet in de fuik zwemmen van de witte welgestelde man die zich aan kleurrijke armoede vergaapt, niet geconfronteerd worden met mijn bevoorrechte positie en mijn diepgewortelde superioriteitsgevoelens, niet godbetert op safari met dragers en geen foto's nemen van onszelf in een 'andere beschaving', al was de lens dan zo plat geworden als een iPhone. Ik schaamde me bij voorbaat, ook voor het vliegen, en ontdek nu pas met een zekere weerzin dat deze schaamte wel iets weg zou kunnen hebben van die van mijn vader. Weerzin die na-

tuurlijk opnieuw schaamte is, schaamte voor de schaamte, allemachtig.

Het compromis werd Suriname, omdat we er een cultuur dachten te delen, taal ook, en er via een vriendin iemand kenden, vaag. En zo landden wij, mijn vrouw en ik, en onze vier gezamenlijke, blonde, of beter nog: door haar Noorse bloed zeer arische kinderen in de tropen, op vliegveld Zanderij.

De veertig kilometer lange weg van daar naar Paramaribo is vaak beschreven. Anil Ramdas vertelt in *Paramaribo. De vrolijkste stad in de jungle* (2009) dat-ie bekendstaat als de dodenweg en volgens W.F. Hermans in het vier decennia eerder verschenen *De laatste resten tropisch Nederland* lijkt het 'een landweg die nergens naartoe leidt'. De opmerking loopt vooruit op een latere zin in zijn boek, een zin die het menselijk universum van deze schrijver goed definieert: 'Alle wegen in Suriname lopen ten slotte dood.'

Wie op de kaart kijkt begrijpt meteen dat dit in elk geval letterlijk zo is. Ik bespeurde weliswaar een oost-westverbinding, min of meer langs de kust, tussen toenmalig Frans- en Brits-Guyana dwars door Suriname, alleen, wie moest er in godsnaam van dat ene land naar dat andere of omgekeerd?

Aan de Franse kant kon je dan nog met een veerpont de rivier over, aan de westgrens echter stuitte je op de kilometers brede Corantijnrivier met aan de overkant het ongenaakbare Brits-Guyana dat zo'n tien jaar voor Suriname onafhankelijk werd en sindsdien Guyana heet. De wegen naar het zuiden worden allemaal smaller en onverhard, om te eindigen in overwoekerde bospaden of stinkende mod-

derpoelen, rommelige nederzettingen. Je kunt een uur naar het zuiden rijden of wat langer, maar op een gegeven moment houdt het op. Altijd. Daarachter ligt het oerwoud.

Langs die dodenweg zag ik hetzelfde als Hermans. De auteur was een jaar ouder dan mijn vader en ook aardrijkskundige, zij het louter fysisch geograaf, omdat hij de analyse van het menselijke uit de sociale geografie had gereserveerd voor het fileren van soortgenoten in zijn literaire werk. Hermans ontwaarde hutjes aan deze weg en afdakjes van pinabladeren. 'Eronder of ervoor,' schreef hij, 'zitten naakte zwarte mensen, zonder iets te doen.' Hij bedoelde dat niet neerbuigend, of althans minder neerbuigend dan voor zijn doen gebruikelijk, misschien omdat hij er rondreisde met zijn Surinaamse vrouw. Maar de sfeer van mislukking dampt van elke bladzijde.

De lucifers zijn onbruikbaar, stelt hij vast, allerminst klagerig omdat deze schrijver opleeft bij het ontdekken van welk menselijk tekort dan ook. De douche is armetierig en niet warm, een bar is van hardboard, er zijn moeilijk kranten te krijgen, er zijn ratten, de gebouwen zijn verveloos, de wegen verwaarloosd en zo gaat het door.

De in Suriname opgegroeide Anil Ramdas ziet veertig jaar later ook overal verval en mislukking, al richt zijn frustratie zich minder op iets buiten hemzelf. Want het land zit meer in hem dan hem lief is en is vervlochten met zijn persoonlijke geschiedenis die een paar jaar daarna zo droevig zou eindigen in zijn zelfverkozen dood.

Mij ontgingen evenmin de mislukking, de verveloosheid, de doodlopende wegen en mensen met weinig om-

handen. Ik snapte dat dat met werkeloosheid te maken had en met armoede en gebrekkig onderwijs. Alleen, verklaarden de beroerde economische omstandigheden en belabberd onderwijs alle verveloosheid, verwaarlozing en lethargie?

In het oude Torarica Hotel, waar 'iedereen' komt omdat een land vaak groot is in de tropen maar het gebied waarin de westerling leeft navenant klein, in dat hotel nam iemand bij het zwembad de bestelling op van het zestal witte mensen dat wij waren. We wilden zes drankjes, vier verschillende. De man fronste zijn wenkbrauwen en vroeg: zal ik de hele bestelling in één keer opnemen?

Ik schoot in de lach en geneerde mij er onmiddellijk voor, want dit was nu precies hoe ik niet naar Surinamers wilde kijken, als dom en lui; waar kwam anders dat lachen vandaan. Alleen, wacht, hoezo 'Surinamers', waarom dook die generalisering plotseling in mij op?

Ik ging hier in de tropen nog iets over mijzelf leren, zoveel was duidelijk, en over waar ik zelf vandaan kwam, maar op het moment dat de vraag me weer te binnen schiet moet ik toch opnieuw even lachen: zal ik de hele bestelling in één keer opnemen? En als je vaker lacht, slijt de schaamte. Werd er daarom zoveel gelachen, in Suriname?

3

Wij werden bij iemand thuis ontvangen in een sereen ingericht, ruim appartement waarachter de tropische tuin doorliep tot aan de bruine, wijde rivier. Op de veranda

kregen we zuurzak, papaja en andere vruchten. Met het geraas van een aansnellende goederentrein kwam de regen en toen we naar binnen vluchtten zag ik hoe het omslag van de voor de gastvrouw meegenomen dichtbundel omhoogkrulde door de vochtige lucht. Plotseling besefte ik wat ik een dag later bevestigd meende te zien bij mijn bezoek aan de grootste boekwinkel van het land in de Domineestraat, met de wat omineuze naam VACO.

De winkel was namelijk ruim, maar de kasten puilden niet bepaald uit en van nogal wat titels stonden meerdere exemplaren naast elkaar. In deze lege, aangenaam koele zaak, die ook AIRCO had kunnen heten, werd vooral de schaarse, Nederlandse toerist bediend. Verder waren er kantoormaterialen.

In de tropen, bedacht ik, hadden boeken en papier het áltijd al moeilijk gehad, ook zonder de concurrentie van het beeldscherm en de smartphone nu. Zonder klimaatbeheersing trokken ze krom, ze beschimmelden en verrotten waar je bij stond. Voor piano's, violen, schilderijen en grafiek gold vast hetzelfde.

Dat ik me nooit zoiets simpels had gerealiseerd. De tropen waren sinds eeuwen onaantrekkelijk voor wie van lezen hield of van andere vormen van cultuur. Eeuwenlang moet er onder Europese kolonisten een onbewuste voorselectie zijn geweest omdat mensen met culturele interesse gerede twijfels hadden hun beschaafde bestaan daar voort te kunnen zetten. Ik herinner me ook niet ooit een boek te hebben gezien bij de ouders van mijn vader, of iets anders dan de krant, afgezien van *Het Beste*, de Nederlandse versie van *Reader's Digest*, en de leesportefeuille.